

De realiteit als inspiratiebron

Het realisme

Rond 1840 doet het [realisme](#) zijn intrede in de Nederlandse letteren, als reactie op de [romantiek](#). Gewone mensen nemen de plaats in van koningen en andere hooggeplaatste personen. Een belangrijk voorbeeld uit Nederland is de [Camera obscura](#) van [Nicolaas Beets](#), waarin alle facetten van de Hollandse burgerlijkheid langskomen. J.J. Cremers [Fabriekskinderen](#) leidde tot de afschaffing van kinderarbeid. In Vlaanderen was het Hendrik Conscience die het realisme op de kaart zette.

Realisme

Waarom zou je over spookverschijningen, geesten of helden uit het verleden willen lezen? Heeft de eigen tijd niet voldoende te bieden? Kijk naar het dagelijks leven: er is genoeg te huiveren. Moord, ziekte, verval zijn gewoon, en niet de verschijnselen van iets bovennatuurlijks.

Rond 1840 is er een hernieuwde aandacht voor de realiteit. Er wordt wel gezegd dat dit te maken heeft met de uitvinding van de fotografie. In elk geval is de hype van de romantiek dan voorbij. Verschillende auteurs die voorheen historische dichtverhalen of romantische poëzie schreven, nemen daar dan afstand van en schrijven realistische boeken over het leven van alledag.

Het verhaal gaat dat eind van de jaren dertig vier vrienden uit de Leidse romantische kring een weddenschap met elkaar afsloten. Nicolaas Beets, Johannes Hasebroek, Bernard Gewin en Jan Kneppelhout waren onder de indruk gekomen van Charles Dickens. Zij wilden afstappen van de romantiek en realistische schetsen van het dagelijks leven gaan schrijven. De weddenschap zou gewonnen worden door degene die het eerst een dergelijke bundel af had.

Camera obscura

Beets won de wedstrijd. Hij publiceerde in 1839 de eerste druk van de *Camera obscura* onder het pseudoniem Hildebrand. Beets liet in zijn verhalenbundel de Hollandse burgerlijkheid in al haar bekrompenheid zien. De nieuwe rijken, de oude adel, de traditionele burgers met angst voor vernieuwingen, niemand kwam er goed af, behalve een enkele jonge idealist of een weerloos meisje. In een voorwoord schreef hij dat hij 'de Hollandse taal haar zondagse jasje' had uitgetrokken, want hij probeerde natuurlijker te schrijven dan vóór hem gebruikelijk was. De *Camera obscura* werd zeer populair en is nog steeds een van de meest leesbare boeken van de negentiende eeuw.

Studenten-typen

Een andere deelnemer aan de weddenschap was Jan Kneppelhout met zijn *Studenten-typen* (1841) onder het pseudoniem Klikspaan. Kneppelhout was de eerste in Nederland die het in Frankrijk populaire genre van de fysiologie beoefende. In een fysiologie vind je een beschrijving van alle typen mensen binnen een bepaalde groep of streek. Kneppelhout gaf een beschrijving van de typen studenten die er aan de Leidse universiteit voorkwamen. Daarbij spaarde hij noch de studenten, noch de hoogleraren. Zijn studententypen zijn voor een deel nog herkenbaar. Bijvoorbeeld de student-auteur, die eigenlijk helemaal niet wil studeren, maar schrijver wil worden en de universiteit maar voor lief neemt. Ook de 'aflegger' komt nog steeds voor: dat is de student die zich mee laat slepen door de vrijheid die hij opeens krijgt nadat hij 18 jaar beknót is door zijn ouders, die van het café in het koffiehuis rolt, studeren steeds uitstelt, geld leent omdat hij teveel rondjes geeft, en uiteindelijk zijn studie moet stoppen, omdat hij die niet genoeg bijgehouden heeft.

Alledaags leven

Het leven van alledag wordt rond 1840 belangrijk in de literatuur. Niet langer staan grootse historische taferelen in de belangstelling, maar eerder kleine, alledaagse voorvallen. De beschreven wereld verkleint zich. De tijd die een roman of verhaal omvat wordt korter en de plaatsen waar het verhaal zich afspeelt krimpen in tot één stad of één dorp. De hoofdpersonen zijn niet meer van adel, maar komen nu uit de gewone burgerij. De beschrijving van de realiteit is wel 'idealistisch'. Dat wil zeggen dat de lelijke kanten van de werkelijkheid wel getoond worden, maar altijd met de bedoeling daar een beter leven tegenover te stellen. Dronkenschap bijvoorbeeld wordt wel plastisch beschreven, maar het loopt slecht af met de zuiper.

Twee perioden

In het Nederlands realisme kan men twee perioden onderscheiden. De eerste is die van de bekeerde romantici. Daarbij horen Kneppelhout en Beets. Ook Everhardus Potgieter dweept in zijn jeugd met de Romantiek, en stapte over op realistische novellen. Van Potgieter stamt de term waarmee het realisme in Nederland bekend werd: 'de kopyeerlust des dagelijkschen levens'.

Rond 1850 kwamen er nieuwe realisten op. Enkele van de realisten waren van beroep stenograaf, bijvoorbeeld Gerard Keller. Hun technisch vermogen om snel dialogen op te tekenen gebruikten ze in hun novellen.

Fabriekskinderen

Jacob Jan Cremer is de voornaamste Nederlandse realist van de tweede groep. Cremer wilde eigenlijk landschapsschilder worden. Zijn tochten door de Betuwe brachten hem in contact met de boerenbevolking. Hij begon verhalen die hij er hoorde op te schrijven, in het Betuws dialect. Zijn *Betuwsche novellen* werden immens populair. In zijn grote romans sneed hij thema's aan die men weinig bij andere schrijvers uit die tijd tegenkomt. Hij schreef over stakingen, over een ongehuwde moeder die haar baby vermoordt, over de losse zeden van toneelspelers, over de uitsluiting van joden. Cremer wist politieke aandacht te trekken met zijn novelle *Fabriekskinderen* (1863). Hij schetste daarin het lot van verpauperde kinderen in de Leidse textielindustrie. Zijn 'bede, maar niet om geld' bracht grote publieke verontwaardiging op gang. Leidse fabrikanten boden de regering een petitie aan waarin ze vroegen om centrale landelijke maatregelen tegen de kinderarbeid.

Cremer gebruikte de romantiek om de lezer naar de gruwelijke werkelijkheid toe te slepen. Hij sprak de lezer aan en confronteerde hem met de walgelijke maatschappij, die zulke wantoestanden toeliet. Hij riep de lezer op tot daden. Hij trok hem mee de fabriek in waar kinderen staan, even oud als die van de lezer, maar een kop kleiner:

Audio file

Fragment voorgelezen door: Martijn Nicolaas

Een hoofd, een gans hoofd is zij kleiner dan uw dochttertje, dat in dit uur gezond, ja met rozen op de wangen op het zachte kussen te dromen ligt en zo oud is als zij. Gij schrikt terug bij het beschouwen van dat voos en flets gezichtje met die wijde mond en die onnatuurlijk glinsterende oogjes.

Cremer toonde hoe lelijk de fabriekskinderen waren en ging de realiteit dus niet uit de weg. Hij toonde de lelijke kant om de toeschouwers die kinderarbeid gedoogden te beschamen.

Familie en kennissen

Een andere schrijver van realistische novellen was François HaverSchmidt, ook wel bekend als de dichter Piet Paaltjens. In *Familie en kennissen* gebruikte hij het kinderspectief om de lelijke wereld van de volwassenen te laten zien. Zo beschreef het kind zijn oude, verzuurde tante:

Audio file

Fragment voorgelezen door: Martijn Nicolaas

Tante Mientje was akelig mager, wat te meer in het oog viel omdat zij zoo lang was. Vroeger moet zij heel mooi zijn geweest, zooals ik tante Bet zelve heb hooren toegeven. Maar nu kon men dat niet goed meer zien. Want de neus van tante Mientje en haar kin (waarop genoeg haar groeide om een jong tweede luitenantje jaloersch te maken, maar het was grijs haar), die neus en die kin bogen scherp naar elkaar toe als twee kreeftenscharen, en de lippen daar tusschenin zaten op elkaar gedrukt alsof er een breekijzer noodig zou zijn om ze open te krijgen. Doch dat was zoo niet. Ze gingen dadelijk vanzelf open, zoodra er maar een zoetigheid vóór of een bitterheid achter kwam.

Realisme in Vlaanderen

Ook in Vlaanderen begon het realisme bij afvallige romantici. Hendrik Conscience schreef eerst historische romans en dweept met Victor Hugo. Zijn verhaal *Wat een moeder lijden kan* uit 1841 betekende in Vlaanderen de doorbraak van het realisme. Onderwerp is het armoedige getob van een arbeidersgezin. Later schreef Conscience sombere dorpsverhalen. De gezusters Rosalie en Virginie Loveling schreven samen *Novellen* (1874) over het Vlaamse platteland. Rosalie stierf jong, en Virginie ging tot in de twintigste eeuw door met romans over het Vlaamse leven.

Verder lezen

- Ton Anbeek en J.J. Kloek, [‘Van idealisme naar naturalisme. Een onderzoek naar de romankritiek tussen 1879 en 1887’](#) (1981).
- Nicolaas Beets, [Camera Obscura](#) (1839).
- Willem van den Berg en Piet Couttenier, *Alles is taal geworden. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1800-1900*. Amsterdam 2016, [p. 246-254](#): ‘Realistisch proza’, [p. 500-502](#): ‘De novelle’ en [p. 669-682](#): ‘In het teken van het realisme’.
- J.J. Cremer, [Betuwsche novellen](#) (1856).
- J.J. Cremer, [Daniel Sils](#) (1856).
- Rick Honings en Lotte Jensen, *Romantici en revolutionairen. Literatuur en schrijverschap in Nederland in de 18de en 19de eeuw*. Amsterdam 2019, p. 212-228: ‘De realist’ en p. 283-296 ‘De voordrachtskunstenaar’.
- Johannes Kneppelhout, [Studenten-typen](#) (1841).
- C.E. van Koetsveld, [Schetsen uit de pastorij te Mastland](#) (1843).
- Virginie Loveling, [Sophie](#) (1885).
- E.J. Potgieter, [Proza 1837-1845](#) (1864).
- Margaretha H. Schenkeveld. ‘Vormen van realisme’. In: W. van den Berg en Peter van Zonneveld (ed.), *Nederlandse literatuur van de negentiende eeuw*. Utrecht 1986, p.226-244.

- Toos Streng, *[‘Realisme’ in de kunst- en literatuurbeschouwing in Nederland](#)*. Amsterdam 1995.
- C.G.N. de Vooy, *[‘De sociale roman en de sociale novelle in het midden van de negentiende eeuw’](#)* (1947).

<https://www.literatuurgeschiedenis.org/19e-eeuw/de-realiteit-als-inspiratiebron>